

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Нечипоренко Валентини Василівни
на дисертаційне дослідження Литовченко Світлани Віталіївни
«Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей
раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху»,
представлене на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

У контексті освітніх реформ, які активно впроваджуються в Україні, пріоритетного значення набуває стратегія оптимізації освітньо-соціалізаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, яка передбачає забезпечення доступності до якісної освіти на всіх рівнях, дотримання міжнародних та конституційних принципів у сфері освіти та соціального захисту, розширення мережі закладів освіти та гарантування батькам права вибору освітнього маршруту для своєї дитини, поширення підтримуючого навчання як концептуального підходу, що реалізується у процесі застосування новітніх технологій навчання та корекційно-розвивального супроводу. Враховуючи це, до базових індикаторів ефективності функціонування державної системи спеціальної та інклюзивної освіти можна віднести дотримання світових стандартів щодо надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами, запровадження практики раннього втручання, організації корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку.

Така підтримка є вкрай актуальною для дітей з порушеннями слуху, оскільки навіть незначне ушкодження слухової функції впливає на нормальну траєкторію розвитку дитини (її пізнавальні можливості, мовленнєвий розвиток, взаємодію з навколишнім середовищем). Саме раннє виявлення проблем розвитку та рання комплексна медико-психолого-педагогічна допомога мінімізують негативний вплив порушення, тож основним завданням фахівців виступає попередження виникнення вторинних відхилень, що забезпечує оптимальні стартові умови для успішного навчання та соціалізації дітей цієї категорії.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Литовченко Світлани Віталіївни, що спрямоване на розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої системи корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, є *незаперечно актуальним*, а головне, *надзвичайно своєчасним*.

Слід акцентувати увагу на тому, що дисертаційна робота «Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху» виконана в межах науково-дослідних тем відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України: «Особистісно орієнтовані технології навчання дітей з порушеннями слуху в контексті соціокультурного підходу» і «Теоретико-методичні засади навчання дітей з порушеннями слуху в умовах модернізації освіти».

Логічним і несуперечливим є науковий апарат дисертації. Авторка чітко сформулювала мету і завдання дослідження, визначила його об'єкт і предмет, використала релевантні методи дослідно-експериментальної роботи.

Дослідження організоване системно, авторка забезпечила відповідність завдань та висновків, які логічно характеризують зміст основного тексту дисертації. Концепція дослідження логічно репрезентована на методологічному, теоретичному і практичному рівнях.

Оцінюючи дисертаційну роботу за параметром *новизни*, слід наголосити, що у результаті дослідження *вперше*:

- теоретично обґрунтовано систему корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, функціональність якого забезпечується комплексом взаємопов'язаних і взаємообумовлених впливів на становлення і навчання дітей з порушеннями слуху;
- розроблено концептуальні засади організації та реалізації системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху в умовах спеціальних та інклюзивних закладів освіти й інклюзивно-ресурсних центрів;
- визначено сутність базового концепту – «системний корекційно-

розвивальний супровід дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху», що інтерпретується як комплекс заходів супроводження дитини на всіх етапах її становлення та навчання, що спрямовані на створення адаптивно-превентивного середовища для компенсаторного розвитку сенсомоторних інтеграцій, комунікації (soft skills, словесне мовлення та/або жестова мова), пізнавальної діяльності та виховання особистості;

- розроблено теоретичну модель системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху;

- визначено зміст, напрями, етапи, соціально-педагогічні та організаційні умови реалізації супроводу;

- окреслено методичні засади, форми та технології надання системного корекційно-розвивального супроводу дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху в сучасних умовах.

Дисертанткою *уточнено* сутність поняття «раннє втручання щодо дітей з порушеннями слуху»; сутність та специфіку адаптивно-превентивного середовища розвитку дитини раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху як сукупності спеціально створених умов, що передбачають пристосування компонентів життєвого простору дитини до специфіки її функціонування з метою попередження вторинних, третинних та інших особливостей розвитку шляхом реалізації технологій підтримки, комунікації, безбар'єрності, максимального використання потенціалу сім'ї.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі – *«Організація супроводу дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку як об'єкт теоретичного аналізу»* – представлено аналітичний огляд психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури в контексті досліджуваної проблеми; проаналізовано сутність та особливості супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху; здійснено історико-генетичний аналіз проблеми; узагальнено теоретичні підходи до корекційно-розвивального супроводу.

Відповідно до логіки аналітико-пошукової роботи, у розділі обґрунтовано

авторську концептуальну позицію, що *теоретичні засади* організації корекційно-розвивального супроводу означеної категорії дітей ґрунтуються на визнанні необхідності рівного доступу до якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами в контексті соціальної моделі ставлення суспільства; виявленні особливих освітніх потреб дитини на основі міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності, здоров'я дітей та підлітків; запровадження родинно-центрованого підходу; надання послуги раннього втручання; забезпечення переходу дитини з програми раннього втручання до дошкільної освіти; дотримання наступності дошкільної і початкової освіти.

Ґрунтовно здійснений історико-генетичний аналіз проблеми дозволив С.В. Литовченко показати, що процес і методи супроводу, інституції його організації на практиці формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти, тож організація навчання слушно розглядається дисертанткою як передумова сучасних підходів до освіти та абілітації/реабілітації дітей з особливими потребами.

У другому розділі – *«Теоретичні засади та реалізація ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху»* – авторкою проаналізовано стан та особливості раннього втручання в Україні та зарубіжжі; за результатами аналізу зарубіжної практики узагальнено провідні позиції раннього втручання, визначено етапи здійснення ранньої допомоги, умови ефективності її застосування; окреслено моделі організації центрів раннього втручання, доведено пріоритетне значення організації центрів на базі спеціальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів.

Позитивної оцінки заслуговує здійснений дисертанткою аналіз сучасних нормативних документів, міжнародної практики та досвіду роботи вітчизняних інклюзивно-ресурсних центрів, що сприяло інтерпретації ролі раннього втручання як інноваційного етапу системи комплексного супроводу, що набуває парадигмального значення у вітчизняній сурдопедагогіці.

Аргументованою і переконливою є авторська позиція щодо концептуального узагальнення сучасних теоретичних підходів та результатів практичної роботи, на основі якого охарактеризовано специфіку раннього

втручання для дітей з порушеннями слуху: раннє виявлення порушення (універсальний скринінг слуху новонароджених); аудіологічне обстеження та раннє слухопротезування; ранній комплекс заходів підтримки із сімейно орієнтованими концептами, що відповідає віку та рівню розвитку; комплексна оцінка розвитку як основа для практичної роботи фахівців (загальний розвиток, розвиток слуху, мовлення, навичок комунікації); інформаційна, консультативна, психологічна підтримка батьків; підвищення кваліфікації фахівців. Авторкою доведено, що у практичній діяльності спеціалістам доцільно дотримуватися таких провідних принципів раннього втручання, як сімейноцентрованість, функціональність, командність та міждисциплінарність, а також принципу реалізації програм раннього втручання в адаптивно-превентивному середовищі.

Слід зазначити, що дисертанткою у зазначених контекстуальних рамках правомірно актуалізовано потенціал спеціальних закладів (навчально-реабілітаційні центри, спеціальні школи та дошкільні заклади), діяльність яких спрямована на здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень, виконання важливих соціальних функцій. Перспективним варіантом також визначено організацію центрів раннього втручання на базі інклюзивно-ресурсних центрів, враховуючі потенційні можливості та специфіку їхньої роботи.

У третьому розділі – *«Сучасний стан розвитку теорії і практики дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху»* – дисертанткою ґрунтовно проаналізовано систему дошкільної підготовки дітей з порушеннями слуху, окреслено сучасний стан та існуючі проблеми у забезпеченні корекційно-розвивального супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями слуху; за результатами теоретичного аналізу та аналізу педагогічної практики охарактеризовано існуючі моделі здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які впроваджені в сучасній системі освіти України.

Заслуговує на увагу те, що у рецензованій роботі дисертанткою запропоновано обґрунтовані зміни та доповнення до наявних організаційних моделей. Так, для спеціальних закладів, які мають значний досвід і сформовані традиції роботи, активно впроваджують інноваційні підходи, перспективним є

розширення послуг та удосконалення структури, зокрема: введення додаткових посад (логопеда, корекційного педагога для роботи з дітьми з комплексними порушеннями; асистента вихователя та асистента дитини), створення нових підрозділів (відділення раннього втручання, консультативного пункту тощо).

Про методологічну раціональність авторського підходу свідчить те, що з'ясуванню стану проблеми в освітній практиці передувало експертне опитування фахівців, у якому взяла участь достатня кількість респондентів. За результатами опитування С.В. Литовченко обґрунтовано виділила й емпірично проаналізувала основні проблеми дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху (недостатня системність у наданні послуг, необхідність втілення міжнародних підходів і кращого зарубіжного досвіду, доцільність впровадження різнорівневих програм розвитку, підвищення кваліфікації педагогів щодо сучасних технологій, необхідність матеріально-технічної модернізації закладів та ін.).

У четвертому розділі дисертаційної роботи – *«Корекційно-розвивальний супровід як система підтримки і психолого-педагогічної допомоги дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху»* – розкрито розроблену та теоретично обґрунтовану систему корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, яку цілісно представлено у вигляді моделі; визначено соціально-педагогічні й організаційні умови її ефективної реалізації в освітній практиці; охарактеризовано зміст і форми надання системного корекційно-розвивального супроводу дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху; наведено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Науково виправданим і переконливим є авторське бачення С.В. Литовченко щодо *світоглядних ідей та ключових цінностей*, які мають складати концептуально-аксіологічний базис системи корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, а саме: сприйняття та реалізація міжнародних підходів та загальнолюдських цінностей щодо дотримання прав людини, демократичні та гуманістичні норми розвитку світової спільноти, толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей («інакшості»), визнання їх нормою, свобода вибору; пріоритет

інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною, акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини («дружній до дитини простір», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо). Важливою ідеєю є *мобільність та відкритість до змін* системи освіти, реагування на сучасні соціальні виклики і запити дітей, батьків, педагогів, утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

Безперечно позитивної оцінки заслуговує чітко структуроване й аргументоване викладення дисертанткою умов забезпечення системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, а саме: *соціально-педагогічних* (підвищення професійної компетентності фахівців; підтримка батьків дітей з порушеннями слуху; створення адаптивно-превентивного середовища) та *організаційних* (системне впровадження скринінгу слуху новонароджених та програм / технологій раннього втручання; удосконалення існуючих моделей здобуття дошкільної освіти; організація діяльності інклюзивно-ресурсних центрів як інноваційних освітньо-консультативних установ, що здійснюють комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надають психолого-педагогічні, корекційно-розвивальні послуги). Водночас, виокремлено *функціональні умови* діяльності фахівців у контексті системного корекційно-розвивального супроводу означеної категорії дітей.

З точки зору перспектив подальшого використання матеріалів дослідження у вітчизняній освітньо-реабілітаційній практиці, важливою перевагою дисертаційної роботи С.В. Литовченко є виключно логічна і чітка характеристика в тексті дисертації системи корекційно-розвивального супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями слуху, а саме: мети та завдань супроводу; концептуальних основ; принципів, етапів, суб'єктів супроводу (соціальні інституції, відповідальні за освіту дітей раннього та дошкільного віку); змісту, форм, технологій та умов забезпечення системного супроводу, що є наскрізними на кожному з визначених етапів. Модель системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху

представлено графічно, що сприятиме її цілісному сприйняттю фахівцями, для яких дисертаційне дослідження С.В. Литовченко має практичну цінність.

У цьому ж контексті слід відзначити належну увагу авторки до системного вирішення всіх ключових питань змістово-методичного та організаційно-технологічного забезпечення супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху. Дотримуючись обґрунтованих методологічних підходів і результатів теоретичного аналізу, С.В. Литовченко розробила й експериментально перевірила освітньо-професійні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти та установ, які надають освітні послуги дітям з порушеннями слуху («Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі», «Технології корекційно-розвивальної роботи та навчання дитини із сенсорними порушеннями» та ін.); програму розвитку дітей дошкільного віку з порушенням слуху («Стежки у світ»), підготувала серію методичних посібників для педагогів («Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології», «Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільлі» та ін.); методичні рекомендації для батьків («Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків» та ін.).

Як безперечний позитив рецензованої роботи, слід відзначити наведення і глибокий аналіз дисертанткою узагальнених даних про підвищення фахового рівня обізнаності педагогів відповідно до сучасних підходів організації супроводу дітей з порушеннями слуху, починаючи з раннього віку, оволодіння сучасними методами та технологіями надання допомоги дітям та їхнім родинам, а також про підвищення рівня комунікації батьків з дитиною. На основі якісного аналізу результатів дослідження встановлено позитивну оцінку батьками покращення психологічно-емоційного стану, зниження напруженості у зв'язку з кращою поінформованістю, більш чіткими уявленнями про необхідні кроки з розвитку та абілітації/реабілітації їхньої дитини внаслідок створення розвивального, комунікативно насиченого середовища, визначення вимог до організації корекційно-розвивального освітнього простору, оцінювання якості освітнього процесу та ін.

Констатація вищезазначених результатів дослідно-експериментальної роботи підтверджує висловлену нами раніше думку про теоретичну і практичну значущість наукового дослідження, здійсненого Литовченко Світлоною Віталіївною.

З точки зору сприйняття представленої дисертації науковою спільнотою, слід позитивно оцінити зусилля авторки щодо належного фахово-стилістичного оформлення результатів дослідження, урахування специфіки наукового стилю мовлення й мовностилістичних особливостей репрезентації психолого-педагогічної проблеми, що досліджується.

Отже, можемо констатувати, що дисертаційна робота Литовченко Світлани Віталіївни за своїм змістом, стилем фахового викладення матеріалу, теоретико-методологічним рівнем розкриття основних положень, висновків, здобутих експериментальних результатів є завершеним комплексним, самостійним дисертаційним дослідженням, а *список використаних джерел* свідчить про ерудицію дисертантки, яка у представленій роботі урахувала і репрезентувала всі теоретично значущі здобутки наукового дискурсу щодо досліджуваної проблеми.

Основні результати дослідження викладено у 65 працях, з яких 2 монографії (1 одноосібна); 2 посібники, що підготовлені у співавторстві; 22 статті, з них 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав та 20 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 5 у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз. На основі аналізу змісту цих публікацій можна зробити обґрунтований висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було отримано в результаті здійсненого дослідження, у друкованих працях здобувачки викладено достатньо повно.

Структурна побудова і зміст автореферату, викладені у ньому висновки повністю відображають основні положення здійсненого дослідження.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У першому розділі роботі системно представлена організація супроводу

дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку, що є правомірною та раціональною з огляду на предмет дослідження і специфіку підтримки дітей цієї категорії, особливості розвитку і навчання яких враховано на всіх рівнях дослідження. Водночас, на нашу думку, проблему супроводу доцільно було б аналізувати ширше, у контексті супроводу дітей з особливими освітніми потребами, що сприяло б визначенню загальних підходів до комплексного супроводу дітей зазначеної категорії.

2. Авторкою здійснено ґрунтовний аналіз міжнародних принципів, підходів і тенденцій забезпечення системного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, який необхідно розпочинати якомога раніше від моменту встановлення порушення або виявлення ризиків його виникнення. Утім, у роботі недостатньо уваги приділено аналізу міжнародного досвіду, зокрема, щодо раннього втручання у роботі з дітьми, які мають порушення слуху, а також практичним аспектам реалізації зазначених принципів та стандартів.

3. Важливим аспектом корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху вважаємо забезпечення безконфліктного адаптаційного переходу дитини від однієї програми до іншої (перехід від етапу раннього втручання до системи дошкільної освіти, вступ до школи тощо). В роботі дійсно враховано цей аспект, втім, йому бажано було б приділити більше уваги, проаналізувати наявний досвід, розробити пропозиції для фахівців.

4. В роботі розкрито основні напрями діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, які на сучасному етапі стали першою ланкою у визначенні індивідуальної траєкторії здобуття освіти дитиною з особливими освітніми потребами, описано технологію проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини з порушеннями слуху. Водночас, дискусійним можна вважати визначення задекларованого потенціалу інклюзивно-ресурсних центрів, зокрема, у контексті діяльності центрів раннього втручання, оскільки цей потенціал недостатньо розкритий у роботі.

5. У реалізованій авторкою методиці проведення експериментального дослідження позитивним є охоплення значної кількості фахівців, які працюють з

дітьми з порушеннями слуху, а також слушне використання матеріалів з практичного досвіду. Водночас, результати авторського аналізу оцінки респондентами стану і наявних проблем на кожному з рівнів розвитку означеної категорії дітей, реалізації корекційно-розвивального супроводу описані досить схематично, зокрема, недостатньо повно показано проекцію результатів системного супроводу на розвиток дітей з порушеннями слуху.

Разом із тим, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є предметом наукової дискусії.

Отже, аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Литовченко Світлани Віталіївни «Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне і прикладне значення, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає пп. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами), а її авторка Литовченко Світлана Віталіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Хортицької національної
навчально-реабілітаційної академії

В.В. Нечипоренко

*Особи та підпис Нечипоренко В.В.
засвідчую.*

Ст. ікеректор з кадрів О.В. Курдєтєва

